

GESZTELYI TAMÁS

A TISZTELETI SZOBROK ÁLLÍTÁSÁNAK KEZDETEI RÓMÁBAN

A képzőművészeti, ezen belül legjellemzőbben a szobrászati alkotások hosszú időn keresztül szakrális szerepet töltek be. Emellett persze fokozatosan kialakult világi szerepük is, de a hagyománynak megfelelően szigorúan meghatározott feltételekkel és magasztos mondanivalóval. A korai római művészetre vonatkozóan erről leginkább az írott források nyújtanak nekünk képet. Ezek alapján teszünk kísérletet annak megállapítására, hogy miféle *értékek* és *tartalmak* kaptak szerepet a profán jellegű szoborállítás megszületésének indítékai között. Másrészt arra keressük a választ, hogy régészeti és művészettörténeti szempontból mennyiben tekinthetők ezek az adatok hitelesnek, vagy mennyiben csupán fikciók.

A legteljesebb tájékoztatást e kérdésekre vonatkozóan az id. Plinius szobrászattörténeti leírásából (Nat. 34,16–30) kapjuk meg, amit alkalmanként Liviusnak az adott korszakkal foglalkozó fejezeteiből, vagy Plutarchosnak az adott személyről szóló életrajzából tudunk kiegészíteni. Plinius alapvetően formai szempontokat – pl. togás, mellvértes, meztelen, lovas (Nat. 34,18–19) – változó leírásából nehéz megállapítanunk a szobrok állításának időrendjét és *indítékait*. Ezt tovább nehezíti a hagyományok és a valóság összhangba hozatala. A királyok és kortársaik szobraira vonatkozóan csak a hagyományokra támaszkodhatunk. A Kr. e. 7–6. századi Rómában – ahogy Etruriában általában – természetesen állítottak szobrokat a templomok díszítésére vagy a szentélyekbe. Ezek archaikus stílusa ugyan még távol állt a portrészerezéstől – nem *statuae iconicae*, ahogy Plinius nevezi őket (Nat. 34,16) –, ez azonban nem zárja ki, hogy meghatározott személyeket ábrázoljanak vele. Plinius más helyen is határozottan állítja a *királyszobrok* meglétét. A gyűrűviselet szokásáról szólva sorolja fel őket: „Sem Romulus capitoliumi szobrain, sem a többiekén, kivéve Numáét és Servius Tulliusét, de még Lucius Brutusén sincs gyűrű.... csodálkozom, hogy... Tarquiniusnak (ti. Priscusnak) a szobrán sincs gyűrű.”¹

¹ A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú projekt támogatta. A projekt az Új Magyarország Fejlesztési Terven keresztül az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. — Nat. 33,9–10 (ford. Gesztelyi Tamás). *Idősebb Plinius Természettörténet. Az ásványokról és a művészetekről* (Naturalis historia XXXIII–XXXVII). Fordítás, kommentálás, utószó: DARAB ÁGNES és GESZTELYI TAMÁS, Budapest: Enciklopédia Kiadó 2001. Bőséges kommentárral ellátott Plinius-kiadások: *Pline l'Ancien: Histoire naturelle XXXIV: Des Métaux et de la sculpture*, texte établi, traduit et commenté par H. LE BONNIEC et H. GALLET DE SANTERRE (Collection des Universités de France publ.

Ezeket a szobrokat a királyok állították saját maguknak (Nat. 34,29), így nem kellett azt bármivel is kiérdemelniük. Mindamellet jól tudjuk, hogy legtöbbjük a *virtus* kiemelkedő képviselője volt – különösen Romulus. Ő volt az első, aki rendkívüli zsákmányával, a *spolia opimá*val diadalmenetet tartott. Ezzel kapcsolatban említi Plutarchos: „A Rómában látható szobrok Romulust mind úgy ábrázolják, hogy gyalogosan vesz részt a diadalmenetben.”² Ezt a típust ismerjük is néhány pénzérméről, gemmáról és falfestményről (1. kép).³ A második király is kellőképpen rászolgált a szoborállításra, hisz őt a *iustitia* és a *pietas* római megeremőtjének és megtestesítőjének tekinthetjük: „*Inclita iustitia religioque ea tempestate Numae Pompili erat. ...consultissimus vir ... omnis divini atque humani iuris.*” (Liv. 1,18,1). Livius előadása szerint az első két király mintaadóvá vált az utódoknak, akik egyiket vagy másikat, esetleg mindkettőjüket követni igyekeztek, mint pl. Ancus Martius: „*Medium erat in Anco ingenium, et Numae et Romuli memor.*” (Liv. 1,32,4). Servius Tullius, aki létrehozta a római alkotmányt, a polgároknak census alapján történő osztályokba sorolását és így állapította meg kötelezettségeiket, méltán tekintették *conditor*nak (Liv. 1,45,4), aki „*ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est*” (Liv. 1,45,1).

A királyok szobrai esetében Plinius nem keresi az okokat, amivel ezt kiérdemelték, bizonyára azért, mert ők maguk döntöttek a szoborállításról. Livius olvasva azonban ezek az érdemek egyértelműen kirajzolódnak. Egyébként viszont Plinius is azzal kezdi az emberekről állított szobrok tárgyalását, hogy csak akkor került sor ilyenre, „ha nevezetes okból kiérdemelték, hogy emléküik mindörökre fennmaradjon”, hogy ezzel „meghosszabbítsák az emberek emlékezetét” (Nat. 34,16). A görögöknél „az ünnepi versenyeken, mindenekelőtt Olympiában aratott győzelemmel lehetett ezt elérni, ahol az volt a szokás, hogy minden győztesnek szobrot állítottak.” (uo.).

Az első nem uralkodó személy, aki szobrot kapott Rómában, *Attus Navius augur* volt (Nat. 34,21–22; 29). Ezt a megtiszteltetést csodatételével érdemelte ki. Tarquinius Priscus előtt kellett bizonyítania a jóslatok hitelességének megkérdőjelezhetlenségét azzal, hogy amit a király gondol, és a madarak szerint megtörténhet, az valóban lehetséges. „Nekem pedig az járt az eszemben, hogy te majd egy borotva pengéjével kettészelsz egy köszörűkövet” – mondta Tarquinius. „A jós pedig – állítólag – habozás nélkül kettészelte a követ. Attus földött fejű szobra ott állt valamikor a történet színhelyén, a Comitium lépcsői mellett, a Curiától balra; a köszörűkövet is ott helyezték el – mint mondják – emlékeztetőül e csodás eseményre, az utókor számára.”⁴ Livius óvatos fogalmazása az esemény hitelét illetően Pliniusnál erőteljesebben jelentkezik, midőn ezt „komolytalan eset”-nek nevezi. Ha

sous le patronage de l'association G. Budé), Paris 1983; *Gaio Plinio Secundo: Storia naturale V: Mineralogia e storia dell'arte – Libri. 33–37.* Edizione (traduzioni e note) da A. CORSO, R. MUGELLES, G. ROSATI, Torino 1988; *C. Plinius Secundus d. Ä.: Naturkunde XXXIV: Metallurgie, Lateinisch–Deutsch mit Erläuterungen von R. KÖNIG und K. BAYER (Sammlung Tusculum), München und Zürich 1989.*

² Plut. Rom. 16 (ford. Máthé Elek).

³ J. P. SMALL, *Romulus et Remus*, LIMC VII (1994) 639–644, Tropaiophoros Nr. 4–16; P. ZANKER, *Augustus und die Macht der Bilder*, München 1984, 204skk.

⁴ Liv. 1, 36 (ford. Kis Ferencné).

meg akarjuk nevezni azt az értéket, mely a szoborállítás idítékául szolgált, úgy leginkább a *pietasra* gondolhatunk, mely ha kell, természetfölötti erőt is képes az embernek kölcsönözni.

Plinius ismeretei szerint nemcsak Attusnak, hanem a *Sibyllának* is Tarquinius állított szobrot (Nat. 34,29), talán hármat is, mert ennyi állt a szónoki emelvény mellett (Nat. 34,22). A *cumaei Sibylla* – akire itt az ugyancsak Tarquiniushoz kapcsolódó történet alapján leginkább gondolhatunk – nagy tiszteletben állt a római állam és nép megmentésére tett jóslatainak, ill. jótanácsainak köszönhetően. Ez tehát az ő különös képessége és erénye: a gondoskodó előrelátás és bölcsesség (*providentia, prudentia*), amivel az istenek segítségével révén rendelkezett.

Államköltségen először a köztársaság első éveiben emeltek szobrot azoknak a hősöknek, akik életük kockáztatásával védelmezték az új állam függetlenségét. Egyikük Horatius Cocles, aki álló szobrot kapott (Nat. 34,22; 29), másikuk viszont egy nő, Cloelia, akit lovon ülve togában örökítettek meg (Nat. 34,28–29). Mintegy ezzel is kifejezésre juttatták, hogy jutalmát férfiúhoz illő harci *virtus*áért érdemelte ki. Mucius Scaevolával együtt ők voltak a római bátorság példaképei.⁵ Valószínűleg ugyanekkor kaphattak szobrot Brutus és Lucretia is, de nekik a lovasszobrot nem szavazták meg (Nat. 34,28), mintha csak a hősiességek szerényebb fokát képviselték volna.⁶ De nemcsak harci erénnyel lehetett kiérdemelni a szoborállítást, hanem jótéteménnyel is. Erre vall, hogy a Kr. e. 5. sz. közepe körül egy Taracia Gaia vagy Fufetia nevű Vesta-szűz a Campus Martius népnek adományozásával érdemelte ki ugyanezt (Nat. 34,25). Ez a cselekedet újra az előrelátó gondoskodás (*providentia*) körébe sorolható.

A Kr. e. 6–5. sz. többé kevésbé mitikus alakjainak és történeteinek a hitelessége valójában ellenőrizhetetlen. Ugyanígy kétséges az is, hogy a nekik felállított szobrok korabeliek lehettek-e. Abból, hogy Plinius a 34. könyvben foglalkozik velük, az következik, hogy bronzból kellett készülniük. Az viszont teljesen valószínűtlen, hogy a 6. században életnagyságú bronzszobrok készültek volna, hisz az ehhez szükséges viaszszelvéstéses technikát csak a 6. sz. végén kezdték el alkalmazni. Ennek első nagyszerű példánya a nyilvánvalóan etruszk műhelyből származó, de Róma területéről előkerült Lupa Capitolina, melyhez akár eredetileg is hozzátartozhatott Romulus és Remus alakja, persze ezt általában kétségbe vonják.⁷ Az 5. századi, függetlenné vált Rómában azonban semmi nyoma annak, hogy nagyméretű bronzszobrászattal foglalkozó műhely működött volna. Nem alaptalan tehát Sehlmeier feltételezése, hogy ezek a szobrok legalább egy évszázaddal később, a 4. sz. utolsó évtizedeiből származnak, mégpedig az első triumphator szobrok

⁵ G. LAHUSEN, *Untersuchungen zur Ehrenstatue in Rom. Literarische und epigraphische Zeugnisse*, Rom 1983, 77.

⁶ Iunius Brutusnak „a régi rómaiak a Capitoliumon a királyok szobrai között bronzszobrot emeltek, kezében kivont karddal, mert ő döntötte meg véglegesen a Tarquiniusokat. ... akár a hidegen kovácsolt kardpenge, rideg természetű volt,... és a királyok elleni gyűlöletében még gyermekgyilkosságra is vetemedett.” (Plut. Brut. 1; ford. Máthé Elek).

⁷ J. AUBOYER etc., *Az antik világ. A művészet története*. Budapest 1986, 197; P. DE PALOL SALELLAS etc., *A klasszikus ókor*, Budapest 2000, 117.

felállítására utáni időből.⁸ Ezt azzal magyarázza, hogy a *nobilitas*hoz tartozó egyes családok tekintélyének növekedését elősegítő szobrokkal szemben szükség volt olyanokra is, melyeket az egész római *nép* magáénak érezhetett.

A történelmi emlékezetben azonban az ekkor történt szoborállításoknak nincs nyoma. A mitikus személyek szobrainak felállítását nem tudták időhöz kötni, mert feltehetően a helyükön álltak már emberemlékezet óta. Ha viszont korábbiak voltak, amikor még Rómában ilyen szobrokat nem készítettek, akkor kézenfekvőbbnek látszik az a magyarázat, hogy ezek készen kerültek a városba, minden bizonnyal hadizsákmányként, és elég korán ahhoz, hogy eredetük feledésbe merüljön. Az 5. században, a szomszéd városokkal vívott háborúskodások folyamán sok hadizsákmány kerülhetett Rómába, de nyilvánvalóan egyik sem volt fogható ahhoz, ami a 4. sz. elején elfoglalt, dúsgazdag Vejiből származott. Ez még magát a győztes hadvezért, Camillust is meglepte, mert „lényegesen nagyobb és sokkal értékesebb volt, mint valaha is gondolta vagy remélte volna” (*Quae cum ante oculos eius aliquantum spe atque opinione maior maiorisque pretii rerum ferretur...*; Liv. 5,21,14; ford. Muraközy Gy.). A zsákmányban nyilvánvalóan szobrok is voltak, bár Livius minden bizonnyal csak a legjelentősebbnek tekintett Iuno Regina kultuszszobráról beszél. Megfogalmazásából viszont továbbiakra is lehet következtetni: *Cum iam humanae opes egestae a Veis essent, amoliri tum deum dona ipsosque deos... coepere.* (Liv. 5,22,3)

Ezek között bizonyára nemcsak kultusz-, hanem vótív szobrok is voltak, melyek mérete 10–20 cm-től egészen az ember nagyságig terjedhetett, és a jómódúak esetében akár bronzból is készülhettek. Sajnos ezeket a ma ismert régészeti anyagban lehetetlenség volna fellelni, de Veji jelentőségét az etruszk nagyszobrászatban ettől függetlenül is meg tudjuk ítélni. Plinius ad hírt róla, hogy a 6. sz. végén innen hívtak Rómába egy Vulca nevű mestert, hogy istenszobrokat készítsen: „Tarquinius Priscus neki adott megbízatást a Capitoliumon felszentelendő Iuppiter szoborra. Ez agyagból volt, és ezért szokás szerint cinóberrel festették be. Agyagból volt e templom csúcsán a négyesfogat, amelyről már többször beszéltünk. Ugyancsak ő [ti. Vulca] készített egy Herculest, mely anyagának nevét mindmáig megőrizte a városban.” (Nat. 35,157) Bár ezek a szobrok a templom köztársaságkor végi leégésekor mind elpusztultak, fogalmat alkothatunk róluk a velük egykorú ún. Portonaccioi templom szobordíszei alapján. Az itt előkerült szobrok az egész etruszk terrakottaszobrászat legkiemelkedőbb darabjai.⁹ Ennek a műfajnak töredékes példányai előkerültek a királyságkor végi Rómából is a Sant Omobono templom körzetében.¹⁰ Hogy ezek közül mi kapcsolható a vejibeli Vulca tevékenységéhez, ma már kideríthetetlen. Egyes szakemberek viszont még a Lupa Capitolinát is az ő művének tekintik.

⁸ M. SEHLMAYER, *Stadtrömische Ehrenstatuen der republikanischen Zeit, Historizität und Kontext von Symbolen nobilitären Standesbewusstseins* (Historia Einzelschriften 130), Stuttgart 1999, 109.

⁹ R. BIANCHI BANDINELLI–A. GIULIANO, *Etruschi e italici prima del dominio di Roma*, Milano 1978, 159skk.; *Az antik világ* 195.

¹⁰ *Róma születése*. Szépművészeti Múzeum kiállítási katalógusa. Szerk. SZILÁGYI J. GY., Budapest 1980, 64skk.; M. BERTOLETTI etc., *Sculture di Roma antica. Collezioni dei Musei Capitolini alla Centrale Montemartini*, Roma 1999, 40skk.

A terrakotta nagyszobrászat régészeti nyomait az 5–4. sz.-i Latium területén is megtaláljuk. Szenzációnak nevezhető az a leletegyüttes, mely Pratica di Mare, az ókori Lavinium területén került elő a múlt század 60–70-es éveiben. Életnagyságú vagy annál kisebb vótív szobrok egész sorozata (kb. 70 db) volt eltemetve a szentélyétől függetlenül.¹¹ Készítésük ideje az 5–3. sz. közé tehető. Van köztük néhány Minerva szobor, de többségében áldozó nőalakok, így valószínűleg egy Minerva szentélyből származtak (2. kép). A Vejiből Rómába szállított fogadalmi szobrok tetemes része valószínűleg Iuno Regina szentélyéből származott, melyek között megint csak a nőszobrok lehettek túlsúlyban. Talán ebben a jelenségben rejlik a magyarázata annak, hogy a korai Rómában a 4. sz. közepéig 9 férfi- és 6 nőszobor felállításáról tudunk, ha a királyok szobrait nem számítjuk bele. Ezzel szemben a 4. sz. közepe után csupán egyetlen nőszoborról van tudomásunk (Nat. 34,31). Valószínűleg nem a rómaiak gondolkodásmódja változott meg ilyen hirtelen és gyökeresen. Inkább arra kell gondolnunk, hogy a Vejiből zsákmányolt és Rómában felállított szobrok között nagy számban fordultak elő nőalakok. Ezek a személytelenné vált szobrok új helyükön teljesen elvesztették eredeti jelentésüket, tehát újat kellett nekik adni, és ünnepélyes megjelenésük alapján könnyen lehetett őket Sibyllaként vagy Vesta-szűzként értelmezni. Cloelia már említett lovasszobrával kapcsolatban már korábban felmerült az a magyarázat, hogy az eredetileg Venus equestrisnek – akit a Forumon tisztelt Venus Cloacina asszimilált – lett volna a szobra. A nevek közötti hasonlóság vezethetett aztán a szobor Cloeliával való összekapcsolásához.

A nagybronzok a leletekből itt, és máshol is nemcsak azért hiányoznak, mert sokkal drágábbak voltak, és így nyilvánvalóan sokkal kevesebb is készült belőlük, hanem mert az elkészült bronzszobrok fennmaradási esélye is lényegesen rosszabb volt terrakotta társainál. Különleges véletlennek köszönhető, ha egy-egy olyan darab előkerült közülük, mint pl. az Arezzo-i Chimaera – ami mellől már a lovas Bellerophon és eltűnt –, a Todi Mars, melynél a sisak hiányzik, vagy az ún. Brutus, amelynek viszont csak a feje maradt meg (3. kép).¹² Ha viszont ezeket látjuk, akkor teljesen nyilvánvaló, hogy ilyen színvonalú munkák csak nagyon fejlett bronzművesség eredményeként jöhettek létre. A Brutus portré egyúttal arról is meggyőzhet minket, hogy a 3. sz. elején ez a művészet milyen jellemábrázolásra volt képes. Tekintve, hogy Róma ekkor már a közép-itáliai térségnek egyértelműen a vezető hatalmává vált, minden további nélkül feltételezhetjük, hogy ilyen színvonalon dolgozó műhely működött a városban. Egyébként éppen ebből az időből származik egy bizonyítéknak is tekinthető lelet, a Ficoroni cista, melyen a következő felirat olvasható: *Novios Plautios med Romai fecid* (4. kép).¹³ Praeneste, ahol eddig az ilyen típusú edények gyártásának a központja volt, ekkorra Rómának alárendelt szövetségi statusba került.

¹¹ M. TORELLI, *Lavinio e Roma. Riti iniziatici e matrimonio tra archeologia e storia*. Roma 1984; *Roma. Romolo, Remo e la fondazione della città*. A cura di A. CARANDINI e R. CAPPELLI, Milano 2000, 200skk.

¹² *A klasszikus ókor* 118; R. BIANCHI BANDINELLI, *Roma. L'arte romana nel centro del potere*. Milano 1978, 74; *Az antik világ* 198.

¹³ R. BIANCHI BANDINELLI i. m. (l. 12. jz.) 12skk.; *Az antik világ* 207sk.

Plinius előadása szerint a rómaiak attól sem idegenkedtek, hogy akár *görögöknek* is állítsanak szobrot. Ez először az epheszoszi Hermodórosszal esett meg (Nat. 34,21), aki a XII táblás törvények értelmezésével (*interpretis*) vívta ki magának ezt a megtiszteltetést (Kr. e. 451). Ennek legalább akkora jelentősége volt a rendezett római jogállam (*iustitia*) kialakulása szempontjából, mint a serviusi alkotmánynak. Mintegy mellékesen bukkan rá (*invenio*) Plinius, „hogy Pythagorasnak és Alcibiadesnak is helyeztek el szobrot a Comitium sarkában, miután a samnisok elleni háború idején a pythiai Apollo elrendelte, hogy állítsanak fel egy szobrot a görög nép legbátrabbikának és egy másikat a legbölcsebbjének... Meglepő, hogy az akkori atyák Pythagorast Socrates elé helyezték, akit bölcsesség tekintetében a már említett isten mindenki más elé tett, avagy hogy a vitézséget illetően oly sok más férfi elé állították Alcibiadest, illetőleg hogy bárkit Themistocles elé, mindkét erény miatt.” (Nat. 34,26) A két erény, mellyel szobrukat kiérdemelték, a *fortitudo* (*andrea*) és a *sapientia* (*sophia*), nem is tartoztak a hagyományos római erények sorába, valójában görög hatásra jelentek meg a római filozófiában.¹⁴

E szobrokkal kapcsolatban is jogosan merülhet fel az eredetük kérdése, amit még hangsúlyosabbá tesz az, hogy maguk az ábrázolt alakok sem váltak ekkor még Rómában közismertekké. Személyük kiválasztásában bizonyosan szerepet játszott az a tény, hogy mindketten szorosan kötődtek Magna Graeciához.¹⁵ A szobrok eredetét is minden bizonnyal ezen a területen kell keresnünk, mellyel Róma éppen a történetben is említett szamiszi háborúk folyamán került közelebbi kapcsolatba. Így joggal feltételezhető, hogy innen kerültek Rómába ezek a szobrok hadizsákmányként a 4. sz. 2. felében, és csak később kapcsolódott hozzájuk a delphoi jóslatkérés története.¹⁶

Az előbbiekkal szemben az igazi római erényeikért kaptak szobrot a Kr. e. 4. sz. második felében M. Furius Camillus (Kr. e. 338) és Q. Marcius Tremulus (Kr. e. 306; Nat. 34,23). Utóbbi, miként Cloelia, togás lovasszobrot, amivel talán a nép azért fejezte ki a hálóját, hogy az adófizetéstől mentesült. Mindketten kiváló *hadvezérek* voltak (*virtus*), Camillus mégis sorsdöntőbb sikereket aratott a szomszéd városok és a gallok fölötti győzelmeivel, amiért a katonák „csiszolatlan versikéikben úgy emlegették – nem egészen alaptalanul magasztalva –, mint Romulust, a haza atyját, mint a Város második megalapítóját.”¹⁷ De békében is nagy tetteket hajtott végre: „háborúban megmentett hazáját a békében másodszer is megmentette, megakadályozta a Veiibe való áttelepülést.”¹⁸

A szoborállításban részesülőknél sajátos csoportját alkotják azok a *követek*, akiket feladatuk teljesítése során öltek meg.¹⁹ Az állam ezzel honorálta áldozatukat.²⁰ Plinius két

¹⁴ K. MEISTER, *Die Tugenden der Römer*, in: *Römische Wertbegriffe* (Wege der Forschung 34), Hrsg. H. Oppermann, Darmstadt 1967, 12sk.

¹⁵ SEHLMAYER i. m. (l. 8. jz.) 88sk.

¹⁶ L. még Plut. Num. 8.

¹⁷ *Romulus et parens patriae conditorque alter urbis haud vanis laudibus appellatur* (Liv. 5,49; ford. Muraközy Gyula).

¹⁸ *Servatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie servavit cum prohibuit migrari Veios* (*ibid.*).

¹⁹ SEHLMAYER i. m. (l. 8. jz.) 63skk.

ilyen esetről számol be. Az egyik egész korai időszakban (Kr. e. 438) történt, és mind a négy áldozat a Forumon, a szónoki emelvényen kapott szobrot (Nat. 34,23). További esetekre évszázadokkal később került sor, előbb 230-ban, amikor is ketten, majd 162-ben, amikor egy követ kapta meg ezt a megtiszteltetést (Nat. 34,24). Talán a megtiszteltetés mértékét kívánja Plinius érzékelteni azzal, hogy ezek a szobrok 3 láb magasak voltak, azaz felesek (kb. 90 cm). A hagyományos római értékek közül – ahogy Cicero alapján is gondolhatjuk – itt a haza iránti hűség (*fides*) megnyilvánulásáról van szó.

A felsorolt esetek között fel-felbukkan a római *nép iránti jótétemények* különleges szerepe.²¹ Ezek akár egyenértékűek is lehettek a katonai hőstettekkel, helyettesíthették azt – mint pl. Taracia Gaia esetében – vagy növelhették annak értékét, mint pl. Marcius Tremulus esetében. Még arra is van példa, hogy a nép önkéntes adakozásból, és nem senatusi határozat alapján állított elismerése jeléül oszlopot,²² elsőként L. Minucius Augurinusnak (Kr. e. 439), a praefectus annonae-nak, aki a tönkölyliszt árát 1 as-ra szorította le kétheti időtartamra. Ennél magasztosabb indíték vezérelte a népet akkor, amikor Catónak állítottak szobrot: „... a nép, úgy látszik, csodálatos módon meg volt elégedve censorságával [Kr. e. 184]. Salus templomában szobrot emeltek neki, és a feliratban nem hadjáratairól és diadalmeneteiről emlékeztek meg, hanem görögre fordítva ezt vésették a szobor talapzatára: »Mikor a rómaiak állama lehanyatlott és romlásnak indult, censoredként bölcs rendeleteivel, józan erkölcsével és tanításaival ismét helyreállította.« Pedig régebben gúnyolódott azokon, akik rajongtak az efféle kitüntetésekért, mondván, hogy amire olyan büszkék, csak a bronzművesek és a festőművészek munkája, az ő minden másnál szebb képmását viszont a polgárok a szívükbe zárva őrzik.»²³

²⁰ Cicero (Phil. 9,1–2) a következőképp magyarázza ezt: „Ők (ti. őseink) ugyanis azt kívánták, hogy azokat örököse meg emlékmű, akiknek halálát követűtjük okozta, hogy az emberek bátrabban vállalják a követi megbízatást veszedelmes háborúk idején is ... Megérdemelt megtiszteltetés: őseink azokat, akik a hazáért haltak, rövid életükért tartós emlékezettel kívánták kárpótolni.” (ford. Maróti Egon).

²¹ Vö. LAHUSEN i. m. (l. 5. jz.) 95; 107; 132.

²² Plin. Nat. 34,21 oszlopról, de a Nat. 18,15 szoborról beszél: *L. Minucius Augurinus, qui Spurius Maelium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad assem redigit undecimus plebei tribunus, qua de causa ei extra portam Trigeminam a populo stipe conlata statua est.* („L. Minucius Augurinus, aki Spurius Maeliust vád alá helyezte, tizenegyedik néptribunusként a gabona árát három hetivásáron egy as-ra szorította le, amiért a nép a Porta Trigemina előtt közadakozásból szobrot emelt.”, ford. Gesztelyi Tamás). Mindkettőtől eltér Livius 4,16. tudósítása: *L. Minucius bove aurato extra portam Trigeminam est donatus* („L. Minuciusnak a Porta Trigemina előtt egy aranyozott ökröt adományoztak”; ford. Gesztelyi Tamás). Kérdéses, hogy a két pliniusi hely ugyanarra az emlékműre vonatkozik-e, és hogy az aranyozott ökrök ezek egyikéhez tartozott-e, vagy inkább áldozati állatra kell gondolnunk.

²³ Az idézet folytatása: „Sokan csodálkoztak, hogy egy csomó ismeretlen embernek van szobra, neki pedig nincs, mire azt felelte: »Jobb szeretem, ha azt kérdezik, miért nincs szobrom, mintha azt kérdeznék, miért van.«” (Plut. Cato Maior 19; ford. Máthé Elek). Hasonló mértéktartást tapasztalhatunk Scipio Africanusnál is: „... megtiltotta, hogy szobrot állítsanak neki a comitiumon, a szószéken [Rostra], a senatus tanácsházában, a Capitoliumon, Iuppiter templomában; megtiltotta, hogy valaha is határozatot hozzanak viaszképmásának a diadalmenetek alkalmából szokásos

A nép szemében tehát nem a katonai sikerek jelentették a legfőbb értéket, hanem a létbiztonságukról való gondoskodás (*salus populi*). Bizonyára ezzel magyarázható, hogy Cato szobrát éppen Salus templomában állították fel, szemben Marcellusszal, aki Honos és Virtus templomában állított fel tiszteleti szobrokat: „magának és atyjának, valamint nagyatyjának, akinek szobrára büszkén rávésette: a három Marcellus kilencszer volt consul.”²⁴ A római társadalom tehát a nobilitas *virtus*-etikájának és a nép létbiztonság-igényének egyensúlyára épült. Az egyensúly fenntartásában fontos szerepet játszottak a *fides*, a *pietas*, az *aequitas* és a *iustitia*. Ennius megfogalmazásában: *Melius est virtute ius: nam saepe virtutem mali / nanciscuntur: ius atque aecum se a malis spernit procul.*²⁵ („Jobb a virtusnál a jog: mert gyakran a rosszaktól származik a virtus: a jog és az egyenlőség viszont távol tartja magát a rosszaktól.”; ford. Gesztelyi Tamás). A polgárok ennek az eszmének a megtestesülését látták Catóban, de képmását nemcsak szívükben őrizték, hanem bronzban is megörökítették. Most már nemcsak mítoszalkotó fantáziájukkal tudták megalkotni saját hőseiket, hanem a művészet teremtőerejével is.²⁶

Illusztrációk:

1. Romulus vállán a spolia opimával vonul (Pompeji IX. 13, 5)
2. Minerva és egy áldozó szobra a Pratica del Mare-i ásatásból (Kr. e. 5-4. sz.)
3. Az ún. Brutus portré (Kr. e. 3. sz., Musei Capitolini)
4. Ficoroni cista (Kr. e. 300 k., Villa Giulia)

feldíszítésére és a Iuppiter Maximus templomából való kihozására.” (Liv. 38,56,12–13; ford. Lóránth István). A Catóhoz hasonló okok játszottak szerepet akkor is, amikor a nép a megölt Gracchusoknak emelt szobrokat, és a gyilkosság helyén terményeik zsendéiből mutattak be áldozatot nekik (Plut. C. Gracch. 18).

²⁴ Asc. Pis. 11 (ford. Lóránth István), in: *A római művészet világa*. Szerk. CASTIGLIONE L., Budapest 1974, 118.

²⁵ J. VAHLEN (ed.), *Ennianae Poesis Reliquiae*, Leipzig 1928, 150, Nr. 188.

²⁶ Az erények és értékek szerepéről a római civilizációban I. *Uralkodó és polgár antik tükörben*. I–II (Agatha XXI), Havas L.–Kiss S. (szerk.), Debrecen 2007; *Római polgárok és uralkodók képi üzenetei* (Agatha XXII), Gesztelyi T.–Varga T. (szerk.), Debrecen 2007.

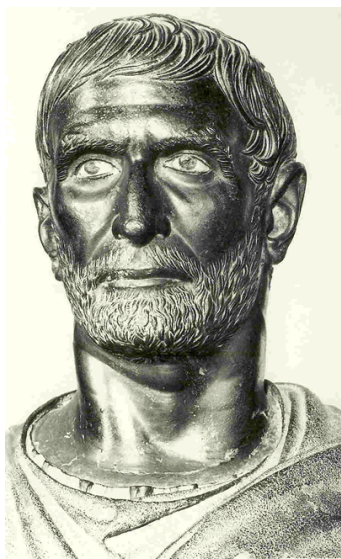
1.

2.

3.

4.

